

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Πρόλογος	13
Τέχνες, δραματική τέχνη και παιδιά με νοητική καθυστέρηση	19
Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και το παιχνίδι	31
Εξέλιξη και σκοπός της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση	63
Ο κοινωνικός ρόλος της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση	71
Σχέση Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση και θεάτρου	79
Κοινωνική ικανότητα και Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση	85

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Βιβλιογραφική ανασκόπηση	109
Ερευνητικά ερωτήματα	143
Μεθοδολογία	147

Πρόγραμμα εργαστηρίων Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση	157
Παρουσίαση στατιστικών πινάκων	221
Συμπεράσματα	277

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Γενική βιβλιογραφία	321
---------------------	-----

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ερωτηματολόγια για την κοινωνική ικανότητα	335
--	-----

Πρόλογος

Οι συνταρακτικές εξελίξεις του προηγούμενου αιώνα, ιδιαίτερα στο χώρο των επιστημών και της τεχνολογίας, είχαν ως αποτέλεσμα τη διατάραξη των ισορροπιών τόσο στο χώρο της κοινωνικής δράσης όσο και στο ευρύτερο περιβάλλον. Επιβάλλονται νέα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά σχήματα καθώς και θέσεις, αρχές, κανόνες και αξίες.

Οι μικροκοινωνίες διευρύνονται, κατά κάποιον τρόπο καταργούν τα σύνορά τους, χάνοντας ένα μέρος της παράδοσής τους και γίνονται πολυπολιτισμικές με τα θετικά και αρνητικά στοιχεία που επιφέρει αυτή η αλληλεπίδραση, ενώ συγκεκριμένα η Ευρώπη επιχειρεί την ένωσή της.

Η διακίνηση αγαθών, πνευματικών και υλικών, προωθείται με επικυρίαρχο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ελεγχόμενα από μεγάλα διεθνή οικονομικά κέντρα, με άμεσο στόχο την υψηλή κατανάλωση των αγαθών και απώτερο την «άλωση» συνειδήσεων.

Ο 20ός αιώνας αφιερώθηκε στο παιδί. Οι εξελίξεις των επιστημών της ψυχολογίας, παιδαγωγικής και κοινωνιολογίας έθεσαν το παιδί στο κέντρο του «κοινωνικού γίγνεσθαι» και του «κοινωνικού προβληματισμού». Παράλληλα, όμως, η νέα διαμόρφωση των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων με αποτέλεσμα την εργασιακή απασχόληση ανδρών και γυναικών, και επομένως και των δύο γονιών, την εσωτερική μετανάστευση ή αστυφιλία, τη μονοκυτταρική οικογένεια, τη διαβίωση ή αποκλεισμό εντός των «τειχών» των πολυκατοικιών και της τηλεόρασης, έθεσε το παιδί «εκτός λειτουργίας».

Στη σύγχρονη κοινωνία δημιουργήθηκε η εξής αντίφαση: το παιδί είναι το κέντρο του κοινωνικού γίγνεσθαι, αλλά ως παθητικό, ουδέτερο αντικείμενο και μάλιστα ως αντικείμενο εκμετάλλευσης πολλές φορές.

Το σχολείο, ως οργανωμένος θεσμός, οδηγείται μεθοδικά και άθελά του στην «αντικειμενοποίηση» του παιδιού. Αγνοώντας τις ανάγκες, δυνατότητες και ιδιαιτερότητες του κάθε παιδιού, διατυπώνει και εφαρμόζει μαζικά προγράμματα κοινής μάθησης και αντιμετώπισης, στοχεύοντας στη νοητική ανάπτυξη του παιδιού και αγνοώντας την κοινωνικοσυναισθηματική. Αθόρυβα «καταψύχει» τη δημιουργικότητα του υποκειμένου, καθιστώντας το παιδί παθητικό δέκτη διαδοχικών «συσκευασμένων πακέτων πληροφοριών». Εγκλείοντάς το από τα τέσσερα μέχρι τα δεκαοχτώ του χρόνια εντός των σχολικών τειχών και απομονώνοντάς το εν πολλοίς από το κοινωνικό περιβάλλον, το θέτει σε αλληλοσπαραχτικό ανταγωνισμό μέσω συνεχών αξιολογήσεων. Με τον τρόπο αυτό το προετοιμάζει για την κοινωνική του σταδιοδρομία, που έχει μεταβληθεί σε αρένα ανεύρεσης εργασίας.

Τα άτομα με ειδικές ανάγκες, επειδή εκλαμβάνονται ως αντιπαραγωγικά κοινωνικά μέλη, επαφίενται στη διάθεση της εκάστοτε υποκριτικής κοινωνική πολιτικής. Το παιδί με ειδικές ανάγκες αποτελεί κοινωνικό στίγμα, αντικείμενο εκμετάλλευσης ειδικών και αμελητέα κοινωνική μονάδα.

Στην Ελλάδα έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν ειδικά σχολεία-γκέτο με την ανάλογη «ετικετοποίηση» για άτομα με ειδικές ανάγκες, με ολίγον ή καθόλου εκπαιδευμένους διδάσκοντες, που ακολουθούν διαισθητικά τα αναλυτικά προγράμματα ή λίγο διαφοροποιημένα του κοινού σχολείου και στοχεύουν στην παροχή πληροφοριών και στην καταναγκαστική εκμάθησή τους. Η ένταξη των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο κοινό σχολείο πρωθείται με αργό ρυθμό κυρίως μέσω προγραμμάτων της Ε.Ε.

Η εκπαίδευση γενικότερα, είτε αφορά το κοινό σχολείο είτε το ειδικό, χρειάζεται αναμόρφωση και νέους τρόπους παρέμβασης.

Η εκπαίδευση σε αλληλεπίδραση με την κοινωνία, με τις δημιουργίες του ανθρώπου και ιδιαίτερα με την τέχνη, μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη της ολόπλευρης προσωπικότητας του παιδιού. Μπορεί να ανασύρει τις δημιουργικές του ικανότητες ή να επιτρέψει να ανελιχθούν μέσα σ' ένα πλαίσιο χαράς και απόλαυσης, σε συνεχή αλληλεπίδραση με το κοινωνικό περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό η εκπαίδευση μπορεί να υποστηρίξει τη νοητική αλλά και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, διαμορφώνοντας άτομα υγιή, δυναμικά και ανε-

ξάρτητα, με δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ τους, ικανά κύτταρα του ζωντανού κοινωνικού ιστού, για να συνεχίσουν γόνιμα και δημιουργικά την πολιτιστική δράση τους.

Συγκεκριμένα, το θέατρο και οι λειτουργίες του, αφομοιωμένο ή μεταλλαγμένο στην παιδαγωγική, μπορεί να αναζωογονήσει το θεσμό του σχολείου! Μπορεί να μετατρέψει το σχολείο σ' ένα ζωντανό κοινωνικό κέντρο, όπου οι μεν εμπειρίες των παιδιών θα μπορούσαν να αποκτηθούν και να εκφραστούν δημιουργικά, οι δε γνώσεις να κατακτηθούν βιωματικά.

Είναι γνωστή η δυναμική λειτουργία του θεάτρου διαχρονικά σε διάφορα μέρη του κόσμου και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Αν ανατρέξουμε στην προϊστορία του θεάτρου, στις πρωτόγονες κοινωνίες, θα διαπιστώσουμε ότι μορφή θεατρικής έκφρασης αποτελούν οι τελετουργίες, ομαδικές εκφράσεις των μικροκοινωνιών που τις εκτρέφουν, σύμφωνα με την Αικ. Κακούρη. Συγχρόνως, αποτελούν εκδηλώσεις μιας κοινωνίας με τις οποίες τα μέλη της επικοινωνούν, συνεργάζονται, συντονίζονται και συνυπάρχουν.

Στην αρχαία Ελλάδα, από τα Ορφικά μυστήρια και τις τελετές του Διονύσου, γεννιέται η δυναμικότερη θεατρική έκφραση, το δράμα, σε μια περίοδο μοναδικής ακμής του ανθρώπινου πνεύματος. Το θέατρο στην ελληνική αρχαιότητα αποτέλεσε έναν πυρήνα ζωής γύρω από τον οποίο συσπειρώθηκαν οι πολίτες για να γίνουν κοινωνοί τόσο του θεάματος όσο και της ίδιας της ζωής. Η επικοινωνία με το κράτος, την εξουσία, τα επιφανή πρόσωπα, τους συμπολίτες τους και τα κοινωνικοπολιτικά δρώμενα επιτυχανόταν μέσω του θεάτρου, όπου ο θεατής ήταν συγχρόνως δέκτης και πομπός.

Το θέατρο στη διαχρονική του πορεία λειτούργησε ως προς την επικοινωνία των μελών συγκεκριμένων ομάδων καθώς και των ομάδων μεταξύ τους, ως προς τη μετάδοση ιδεών, ως προς την κριτική κοινωνικών θεσμών, πολιτικών θέσεων, πράξεων, ως προς τη δημιουργία στάσεων ή αντιδράσεων και ως προς την έκφραση προσωπικών προβλημάτων, ιδανικών και οραματισμών.

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση αποτελεί μια νέα παιδαγωγική αντιμετώπιση, δράση και προσέγγιση με κύριο άξονά της το παιδί. Αποτελεί μια νέα εφαρμογή της θεατρικής αγωγής, κατά την οποία η παιδαγωγική επιστήμη, προκειμένου να εκπληρώσει τους στόχους της, αντλεί από τη θεατρική τέχνη ασκήσεις και τεχνικές καθώς επίσης και από άλλες νέες θεραπευτικές μεθόδους, όπως το ψυχόδραμα, τις οποίες προσαρμόζει σύμφωνα με τις ανάγκες και τους σκοπούς της.

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις βαθμίδες της εκ-

παίδευσης, τόσο στη γενική όσο και στην ειδική αγωγή για την εκπλήρωση πολλών διαφορετικών στόχων.

Στην Ευρώπη οι πειραματισμοί προς αυτή την κατεύθυνση έχουν αρχίσει εδώ και αρκετό καιρό. Κοινωνικές, πολιτικές, ιστορικές και παιδαγωγικές παράμετροι οδήγησαν στη διαμόρφωση και ένταξη προγραμμάτων Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση. Στα μέσα του εικοστού αιώνα εκπονούνται στην Αγγλία τα πρώτα αναλυτικά προγράμματα και τότε (1952) η Unesco οργανώνει στο Παρίσι ένα παγκόσμιο Συνέδριο με θέμα «Το θέατρο στην Εκπαίδευση», όπου τίθεται η νέα γραμμή εργασίας.

Στην Ευρώπη, τη δεκαετία του 1960, οι Αγγλοσάξονες με το Drama in Education, όρος που επικράτησε, έκαναν την παιδαγωγική τους «επανάσταση». Τον όρο αυτό εμείς αποδίδουμε στα ελληνικά ως «Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση».

Παράλληλα, ψυχολόγοι, ψυχίατροι, ψυχοθεραπευτές και ψυχαναλυτές εφαρμόζουν μια νέα θεραπευτική τεχνική από το 1936, το ψυχόδραμα (psychodrama), με εμπνευστή τον Moreno. Από το ψυχόδραμα, και με την πάροδο του χρόνου, διαμορφώνονται παραπλήσιες τεχνικές, προσαρμοσμένες στη φιλοσοφία και στις τάσεις των ψυχολογικών σχολών.

Τεχνικές της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση σε συνδυασμό με το ψυχόδραμα και άλλες θεραπευτικές τεχνικές συνιστούν την dramatherapy (Δραματοθεραπεία ή θεραπεία μέσω της δραματικής τέχνης). Η Δραματοθεραπεία εντάσσεται στον ευρύτερο χώρο της art-therapy (θεραπεία μέσω της τέχνης).

Τόσο η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση, όσο και η Δραματοθεραπεία χρησιμοποιούνται σήμερα σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης στο χώρο της εκπαίδευσης. Επίσης σε αρκετά κράτη της Βόρειας και Νότιας Αμερικής παρουσιάζονται πρωτοποριακές προσπάθειες. Η Αυστραλία αυτή τη χρονική περίοδο έχει εντάξει τη Δραματική Τέχνη στα περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης με άριστα αποτελέσματα.

Αν η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση αποτελεί ένα νέο τρόπο δημιουργικής μάθησης, έκφρασης και επικοινωνίας για το κοινό σχολείο, για το ειδικό σχολείο αποτελεί το μοναδικό ίσως μέσο μάθησης, λόγω του βιωματικού τρόπου που εισάγει.

Στο συμπέρασμα αυτό καταλήξαμε λόγω της προσωπικής εμπειρίας, την οποία θα εκθέσουμε στη συνέχεια.

Η εργασία μας στο Πειραματικό Ειδικό Σχολείο στην Καισαριανή (1986-88) με παιδιά με νοητική καθυστέρηση μας έδωσε την ευκαιρία να εφαρμόσουμε τη Δραματική Τέχνη και στο χώρο των ειδικών αναγκών.

Ειδικότερα διαπιστώσαμε ότι τα παιδιά μέσω της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση έγιναν δημιουργοί (συγγραφείς, ηθοποιοί, φωτιστές, μουσικοί, σκηνοθέτες, κριτικοί). Μετά από ποικίλες ασκήσεις, αναλαμβάνοντας διάφορους ρόλους, έπαιζαν παιχνίδια και δρώμενα με δομή και οργάνωση, άλλοτε ακολουθώντας ορισμένες οδηγίες και άλλοτε αυτοσχεδιάζοντας.

Ασχολήθηκαν με ζωγραφική, γλυπτική, μουσική, χορό και τους κινήθηκε το ενδιαφέρον για τις τέχνες. Εκτός από τους θεματικούς κύκλους του σχολικού προγράμματος, τους οποίους επεξεργάστηκαν δημιουργικά και βιωματικά μέσω της Δραματικής Τέχνης στο σχολείο, άντλησαν πολλά ερεθίσματα από την παράδοση. Έθιμα, δρώμενα, τραγούδια, χοροί, παροιμίες, παραμύθια κ.ά. αποδόθηκαν με θεατρικό τρόπο και αποτέλεσαν αφετηρία για παρόμοιες δημιουργίες.

Τα παιδιά επικοινωνήσαν μεταξύ τους μέσα από πολύπλευρη συνεργασία, σε ζευγάρια, σε μικρές και μεγάλες ομάδες. Παιδιά που ήταν απαθή κινητοποιήθηκαν. Παιδιά που ήταν διστακτικά εξέφρασαν τις ιδέες τους και πήραν μέρος στα δρώμενα. Παιδιά που ήταν απομονωμένα ήρθαν σ' επαφή με άλλα. Παιδιά που ήταν υπερκινητικά ή είχαν προβλήματα συμπεριφοράς εκτονώθηκαν μέσα από τη δράση.

Παρ' όλη την ανομοιομορφία που επικρατούσε στην τάξη, τα παιδιά συνεργάστηκαν μεταξύ τους, κατανόησαν και σεβάστηκαν τις ανάγκες των άλλων, καθώς επίσης τις οδηγίες και τους κανονισμούς των παιχνιδιών. Δέθηκαν μεταξύ τους μέσω της κοινής δημιουργίας και εμπειρίας και αλληλεπίδρασαν μέσω αυτής. Είχαν την ευκαιρία να ζήσουν νέες καταστάσεις και να εξασκηθούν σε ρόλους κοινωνικού χαρακτήρα. Εμπλουτίστηκαν με νέα σύμβολα και βελτίωσαν τις γλωσσικές τους δεξιότητες.

Εκτός από τον πλούτο που αποκόμισαν από τις ποικίλες δραστηριότητες, το αποτέλεσμα ήταν να βελτιώσουν την αυτοεικόνα τους, να εκτονωθούν, να εκφράσουν τα βαθύτερα συναισθήματά τους και να ζήσουν χαρούμενα μέσα στο σχολείο.

Επίσης είχαν την ευκαιρία να συνεργαστούν με παιδιά άλλων τάξεων και άλλων σχολείων, να ανταλλάξουν ιδέες μεταξύ τους και να διευρύνουν έτσι το περιβάλλον τους.

Η αξιολόγηση του προγράμματος αυτού μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ο συγκεκριμένος τρόπος εργασίας είναι ο πλέον κατάλληλος και αποδοτικός στο ειδικό σχολείο. Αναπτύσσει τις

επιμέρους δεξιότητες των παιδιών και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για ουσιαστική και αποτελεσματική μάθηση.

Επίσης, μέσω του προγράμματος, γνωρίσαμε σε βάθος τα παιδιά ως προς τις επιθυμίες, αδυναμίες, φόβους, εμπειρίες τους αλλά και ως προς τις δυνατότητές τους που συνήθως υποτιμούνται. Ο ενθουσιασμός και οι δεσμοί που δημιουργήθηκαν μεταξύ των παιδιών, μεταξύ των παιδιών και της «δασκάλας» τους, μεταξύ των παιδιών και της μάθησης, μας οδήγησαν στην επιλογή της Δραματικής Τέχνης στο χώρο της ειδικής αγωγής ως θέματος για την παρούσα εργασία.

Λόγω της ευρύτητας του θέματος επικεντρωθήκαμε στον κοινωνικό τομέα, επειδή πιστεύουμε ότι η Δραματική Τέχνη προάγει περισσότερο απ' όλα την κοινωνικότητα – ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα για την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού με ειδικές ανάγκες.

Στην εργασία αυτή εξετάζεται η επίδραση της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση και στην ανάπτυξη της κοινωνικής ικανότητας στα παιδιά με νοητική καθυστέρηση στο πλαίσιο του ειδικού σχολείου.

Στο Α' μέρος της εργασίας, προκειμένου να μελετήσουμε εμπειριστατωμένα το θέμα, θα εξετάσουμε το ρόλο της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση καθώς και τη σχέση της με το παιχνίδι, το θέατρο και την κοινωνική ικανότητα των παιδιών. Οι θεωρίες του Winnicott και του Vygotsky θα υποστηρίξουν τη σημασία και τον κοινωνικό ρόλο της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση.

Στο Β' μέρος, το ερευνητικό, θα παραθέσουμε τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, τα ερευνητικά ερωτήματα, τις υποθέσεις, τη μεθοδολογία, το πρόγραμμα Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση που εφαρμόσαμε στο Ειδικό Σχολείο της Καισαριανής, τους στατιστικούς πίνακες, τα συμπεράσματα και τις προτάσεις μας.

Στο Γ' μέρος θα καταχωρήσουμε τη γενική βιβλιογραφία και στο Δ' μέρος τα έντυπα με τα οποία έγιναν οι μετρήσεις.

Άλκηστις Κοντογιάννη